

Nováková, Luisa

František Hrubín

In: Nováková, Luisa. *Proměny české pohádky : (k historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století)*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. 163-167

ISBN 9788021050266

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/104996>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Po únoru 1948, kdy se zpomaluje a někde načas dokonce zastavuje vývoj naší dětské literatury, mnohé knížky a mnozí autoři jsou z literatury vyobcováni, a kdy – pod záštitou frází o cestě k novému a lepšímu – jsou potlačena umělecká hlediska při posuzování literatury pro děti a nejednou je naopak preferována tendenční výchovnost, nabývají na významu ty skutečně pravé předúnorové cesty a vývojové tendence, které se podařilo – přes poněkud jiné oficiální směřování – uchovat. Také proto se pro dětskou literaturu jeví tak důležitou osobnost Františka Hrubína, jehož navýsost kvalitní dílo pro děti se stává mostem od předúnorové části let čtyřicátých a toho nejlepšího, co přinesla, přes zlom roku 1948, k pozvolné obrodě klíčící v polovině let padesátých, kde také nalézáme jeden z vrcholů Hrubínova pohádkářství, jeho pohádky prozaické.

Čtyřicátá léta Hrubína-pohádkáře jsou ovšem ve znamení pohádky veršované. Po knize *Říkejte si pohádky*⁵¹³ následuje snová polopohádková hříčka podle filmu Bořivoje Zemana, zveršovaná na fotografie Pavla Hrdličky, *Vánoční sen malé Zdeny v noci štědrovečerní*⁵¹⁴; s filmem (a Jiřím Trnkou) jsou svázána také *Zvířátka a Petrovští*⁵¹⁵ a *Zasadil dědek řepu*⁵¹⁶, přes rok 1948 se už dostáváme s *Palečkem*⁵¹⁷. *Kuřátko a obilí* se dočká knižní podoby sice až roku 1953⁵¹⁸, ale jeho vznik spadá ještě do let čtyřicátých, kdy se objevilo v roce 1947 v *Mateřídoušce*.⁵¹⁹

Autorova veršovaná epika je přímo svázána s jeho programovým vkladem do české moderní poezie pro děti, je stěží oddělitelná od dětské lyriky⁵²⁰ a bližší srovnání knih *Říkejte si pohádky* a *Říkejte si se mnou*⁵²¹ to dokazuje (a netýká se to pochopitelně pouze těchto sbírek). Blízkost přístupu k lyrice a veršované epice pro děti můžeme ostatně sledovat ne-

513 HRUBÍN, F. *Říkejte si pohádky*. Praha: Melantrich, 1946. (Psáno v roce 1943.)

514 HRUBÍN, F. *Vánoční sen malé Zdeny v noci štědrovečerní*. Praha: Čs. filmové nakladatelství, 1947.

515 HRUBÍN, F. *Zvířátka a Petrovští*. Praha: Čs. filmové nakladatelství, 1947.

516 HRUBÍN, F. *Zasadil dědek řepu*. Praha: Čs. filmové nakladatelství, 1947. (Přejmenováno na *Pohádka o veliké řepě* pak znovu vychází spolu se *Zvířátka a Petrovští* – ta pod názvem *Začarovaný les* – v upravené verzi roku 1957 v SNDK jako *Dvě veselé pohádky*.)

517 HRUBÍN, F. *Paleček*. Praha: Orbis, 1949.

518 HRUBÍN, F. *Kuřátko a obilí*. Praha: SNDK, 1953.

519 Většinu svých veršovaných pohádek z tohoto období vydává posléze Hrubín, někdy v přepracované podobě, nejen v souborném *Špalíčku veršů a pohádek* (poprvé vyšel 1960), ale hlavně už roku 1958 jako *Dvakrát sedm pohádek* (Praha, SNDK).

520 A zcela přirozeně tvoří také kontinuální součást celého Hrubínova díla, ostatně Hrubín-autor poezie pro dospělé se v těchto letech dokonce učí od Hrubína-autora poezie pro děti, jak připomíná, s odkazem na Nezvala, ve své studii *Vývoj a smysl Hrubínových prací pro děti* i Jiří Brabec (in *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*, Praha: SNDK, 1960, s. 90–91).

521 HRUBÍN, F. *Říkejte si se mnou*. Praha: Melantrich, 1943.

jen u Hrubína, lze vzpomenout třeba na Blatného, součástí jehož sbírky *Jedna, dvě, tři, čtyři, pět* jsou hravé pohádkové miniaturky⁵²², nebo na Halase a třeba legendu Jak hrdlička přišla k pásku z cyklu *Do usínání* atd.⁵²³ Dětská poezie Františka Hrubína ovšem navazuje na tradice, především se připomíná vedle folkloru dílo Josefa Václava Sládka.⁵²⁴ Toto tvrzení je jistě opodstatněné, východiska obou autorů byla velice podobná, založená na lidové slovesnosti, z níž jejich dílo pro děti do značné míry vyvěrá. Zatímco pro Hrubína bylo ovšem hlavním inspiračním zdrojem lidové říkadlo, srostlé se slovní hrou i hříčkou, užitím citoslovcí, zvukomalebností, výrazy onomatopoickými apod., vyznačující se přesným rytmem, rýmem, živým spádem a jednoduchostí (zaměřené navíc na nejmladší vnímatele)⁵²⁵, ve Sládkovi nalezneme mnohem více tónů odkazujících mimo říkadla také k bohatství lidové písně⁵²⁶, které Hrubín nevyužívá v podstatě vůbec.⁵²⁷ Platí to o Hrubínově lyrice i veršované epice let čtyřicátých, přičemž je nutno upřesnit, že v epice je spřízněnost s říkadlem nejvýraznější u sbírky *Říkejte si pohádky* (tomto epickém bliženci *Říkejte si se mnou*), pohádky pozdější se více přibližují klasickému tvaru pohádky veršované, tedy detailnějšímu „převypravování“ děje, jak to známe třeba od Václava Renče. Vliv říkadla však, ač na první pohled méně zřejmý, přetrvává i nadále.

Z práce s lidovým říkadlem pravděpodobně také vyrůstá výrazová oprostěnost a pro Hrubína charakteristická zkratka jeho veršovaných pohádek, v níž dosahuje naprostého mistrovství. Tato zkratka je podstatou dynamiky, spádu děje. Opřenost o dialogy – která je stavebním kamenem hrubínovské zkratky – odkazuje rovněž k básníkovu citění dramatickému, jeho inklinaci k divadlu⁵²⁸, vždyť tyto dialogy jsou vystavěny často jako dialogy v dramatu (některé pohádky pak jsou čistě dialogické, například Červená Karkulka nebo Perníková chaloupka). Souvislost

522 Více o tom viz NOVÁKOVÁ, L. Stále zapomínaný Ivan Blatný. In BLATNÝ, I. *Jedna, dvě, tři, čtyři, pět*. 2. vydání. Třebíč: Akcent, 1997. Edice Akcent – Blok. S. 70–72.

523 Viz BLATNÝ, I. *Jedna, dvě, tři, čtyři, pět*. Praha: František Borový, 1947. HALAS, F. *Ladění*. 3. vydání. Praha: Fr. Borový, 1947. (Poprvé vyšlo 1942, podruhé 1945.)

524 Srov. např. KARFÍKOVÁ, V. V tradici naší dětské poezie. In *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*, s. 118nn.

525 Forma navíc umožňuje, stejně jako lidová říkadla, snadné zapamatování slyšeného textu, což je kvalita pro předčtenáře zdaleka ne zanedbatelná. K zaujetí dětského vnímatele slouží rovněž přímé oslovení dítěte, dětí.

526 Z toho zákonitě vyplývá fakt, že (pomineme-li přirozená omezení spojená s dobou vzniku Sládkova díla, tedy jeho zvyšující se archaičnost, ve srovnání s naprosto moderními jazykovými prostředky pracujícím Hrubínem snad ještě zřejmější) mnohé ze Sládkových veršů pro děti jsou přístupnější starší věkové kategorii čtenářů-posluchačů než lyrika či veršovaná epika Hrubínova.

527 Neznamená to však, že by se Hrubín vzdával poetických lícení, i to – především jako podpůrný prostředek vytvoření atmosféry – je součástí jeho veršovaných pohádek. Jejich váha pak naroste v letech pozdějších, v *Pohádce o Květušce*.

528 K tomu viz např. také FORMÁNKOVÁ, V. K jazykovému stylu Hrubínových dětských veršů. In *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*, s. 168–170.

můžeme hledat i v autorově zkušenosti s prací pro film, kde souznění s obrazem, právoplatným a plnohodnotným partnerem literárního textu, vede k oprošťování zcela přirozeně. Ovšem hrubínovská zkratka má své kořeny už před spoluprací s filmem. Právě dialog je v Hrubínově veršované epice nejdůležitějším prostředkem užitým k vytvoření funkční, srozumitelné zkratky dějové: „*Koblížek na másle zpívá, / dědek vedle hladý zívá: //, Smaž, babičko, smaž! //, Však si pochutnáš! // Když koblížek usmažili, / za okno ho položili / a koblížek z okna – hop, / kutálí se po zápraží, / hupky přes příkop, / hop a hop a hop... / Takový už neusmaží.*“⁵²⁹

Jednoduchostí vyjadřování, oproštěností od všeho nadbytečného (což je jeden z vůdčích principů moderní poezie vůbec), a přesto zachováním naprosté srozumitelnosti dospěl František Hrubín, alespoň ve svých nejlepších číslech (například víceméně příležitostný *Sen malé Ždeny v noci štědrovečerní* za sbírkou *Říkejte si pohádky* nebo za *Kuřátkem a obilím* poněkud kvalitativně zaostává), k zcela vybroušenému tvaru veršované pohádky pro nejmenší. Navíc si Hrubín dokázal zachovat výraznou osobitost, což je tím těžší, čím mladším čtenářům je dílo – ať básnické či prozaické – určeno, poněvadž rejstřík autorských prostředků je s ohledem na schopnosti vnímatele značně omezen.

Přitom se František Hrubín nevzdal zcela ani didaktičnosti (platí to nejvýrazněji v případě pohádek *O veliké řepě*, *Paleček* a *Kuřátko a obilí*, v lyrice je nejvýraznějším příkladem knížka *Říkejte si abecedu*⁵³⁰)⁵³¹. Používá zde ovšem prostředků zcela nenásilných, spjatých přirozeně s líčeným příběhem, výchovná dikce tedy není pocíťována jako cizorodá, může být přijata zcela samozřejmě a také umělecky texty nepoškozuje.

Veršované pohádky z let padesátých, *Žimní pohádka o Smolíčkovi*⁵³² a *Pohádka o Květušce a její zahrádce, plná zvířátek, ptáků, květin a nakonec dětí*⁵³³, znamenají oproti pohádkám let čtyřicátých formální i obsahovou změnu, jejíž hodnocení nemusí být jednoznačné.⁵³⁴ Každopádně

529 HRUBÍN, F. *Dvakrát sedm pohádek*. Praha: SNDK, 1958. Dědečkův koblížek, nestr. [26].

530 HRUBÍN, F. *Říkejte si abecedu*. Praha: Melantrich, 1948.

531 Srov. BRABEC, J. Vývojový smysl Hrubínových prací pro děti. In *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*, s. 101nn.

532 HRUBÍN, F. *Žimní pohádka o Smolíčkovi*. Praha: SNDK, 1954.

533 HRUBÍN, F. *Pohádka o Květušce a její zahrádce, plná zvířátek, ptáků, květin a nakonec dětí*. Praha: Československý spisovatel, 1955.

534 Převažuje názor, zvláště pokud se týká podstatně zdařilejší *Pohádky o Květušce*, který vslovuje i Jiří Brabec (cit. studie, s. 110), že jde o díla z hlediska vývoje dětské epické poezie u nás převratná, zdařilá a nová. V případě *Květušky* máme před sebou rozhodně zajímavý pokus o přiblížení poezie pro děti a poezie pro dospělé (také adresát obou skladeb je starší než adresát pohádek let čtyřicátých), komplikovanější formu, motiviku i fabuli. (Navíc se zde Hrubín ještě více vzdaluje folklorním pohádkovým prvkům obsahovým a obvyklým formálním postupům, než tomu bylo dříve, a tvoří pohádku autorskou s pouhými folklorními názvuky.) Květuška je skutečně tvůrčím počinem nepostrádajícím punc novosti. Paradoxně však nad ní vzniká také otázka, zda tento Hrubínův tvůrčí experiment nezůstal právě jen tvůrčím experimentem, případně do

se však jimi Hrubínova práce v oblasti veršované pohádky završuje (nepočítáme-li pozdější úpravy už hotových a dříve vydaných textů).

Tvůrčí záběr Hrubína-pohádkáře se v padesátých letech rozšiřuje také vznikem a vydáním dvou knih prozaických, *Pohádek z Tisíce a jedné noci*⁵³⁵ a *Špalíček pohádek*⁵³⁶.

V sedmeru pohádek z *Tisíce a jedné noci* uvozených veršovaným příběhem o Šahrazád (a vezmeme-li v potaz závěrečné šestiverší přivtělené k poslední pohádce, tedy Šahrazádiným příběhem rámované) přibližuje František Hrubín českému čtenáři a české literatuře vůbec po svém tento základní pohádkový pramen.⁵³⁷ Zdařilo se mu naroubovat cizokrajnou látku ústrojně na českou pohádkovou tradici. K výchozím látkám přistoupil dosti volně, s ohledem na dětského vnímatele je upravoval i obsahově, odstraňoval nebo měnil zápletky a motivy vnímání dítěte odchovaného evropskou kulturou cizí, zavádějící, nebo tvrdé či šokující⁵³⁸. Nezachovával tedy s folkloristickou pietou ani veškerou motiviku ani cizokrajnou atmosféru originálu, vědom si, že přináší pohádky českým dětem. Ačkoli prostor příběhů neztratil původní kolorit, jeho atmosféra se celkově poevropštila. Hrubín zde šel cestou svobodného tvůrce, vypravěče, zpřítomňujícího nově starou látku s plným ohledem na nové prostředí (vzdálené prostředí jejího vzniku), do něhož vstupuje, tedy cestou vzhledem k předloze volnější, ale pro putující pohádkový žánr bytostně přirozenou už od dob jeho předpísemné existence.⁵³⁹

jaké míry. Zda se oproti starším textům autor náhle nevzdaluje těm, pro něž byla pohádka určena, dětem, aniž by se natolik dokázal přiblížit čtenáři dospělému, aby vzniklo dílo polyfunkční, třebaš pro užší okruh čtenářů. Rozhodně je jisté, že přes opětovná vydání je zakotvenost *Pohádky o Květušce* (nemluvě už vůbec o *Žimní pohádce o Smolíčkovi*) ve čtenářském povědomí oproti například *Kuřátku a obilí* výrazně menší. Příčiny jsou nepochybně různé, hlavní se vztahuje k vyšší náročnosti textu, a srovnávání je zde vůbec složité a diskutabilní. Přesto se zdá, že Hrubínův experiment v moderní dětské poezii šel zčásti na úkor dokonalé vybroušenosti a funkčnosti pohádek předešlých, aniž přinesl skutečný, dostatečně výrazný impuls pro další rozvoj naší literatury pro děti (jímž jsou třeba *Říkejte si pohádky* v plné míře a bez nejmenších pochyb).

535 HRUBÍN, F. *Pohádky z Tisíce a jedné noci*. Praha: SNDK, 1956.

536 HRUBÍN, F. *Špalíček pohádek*. Praha: ČS, 1957.

537 Navazuje tak na snahy jiných autorů. Jen v letech čtyřicátých se stejného úkolu ujal, jak výše zmíněno, třeba Kamil Bednář, Pavel Eisner nebo Antonín Zhoř. Přitom jednotlivé pohádky z *Tisíce a jedné noci* byly předkládány dětským čtenářům už i dříve. Dospělí, jak spisovatelé, tak čtenáři, měli k dispozici překlady, včetně komentovaného vydání. Právě Hrubínovo sedmero se však vepsalo do čtenářského povědomí až podnes nejvýrazněji.

538 K tomu srovnej např. BRABEC, J. Citovaná studie, s. 108.

539 Tato tvůrčí koncepce v případě látek z kulturně vzdálených oblastí, jsou-li předkládány dětem, je přijímána po Hrubínovi vědomě také dalšími autory. Na počátku sedmdesátých let se rozhoduje pro podobnou cestu například Zuzana Nováková, když uvádí do české literatury pro děti pohádky tádžické, uzbecké, arménské, kazašské, gruzínské a ázerbajdžánské knížkami *Hvězdy v bílé hřívě* (Praha: Vyšehrad, 1972) a *Granátová jablka* (Brno: Blok, 1974).

Ohled na dětského čtenáře vedl Hrubína také k ohlázování drastičnosti textů, a to nejen v případě pohádek z *Tisíce a jedné noci*⁵⁴⁰. Harmonizace pohádkového světa je příznačná už pro Hrubínovo dílo let čtyřicátých⁵⁴¹, je přítomna také v jeho druhé knize prozaických pohádek, tentokrát evropských: *Špalíček pohádek*.

Rovněž tady se František Hrubín nedrží svých předloh nikterak striktně⁵⁴². Máme před sebou osobitého vypravěče, který nepopírá ani základní charakter původní pohádkové látky ani vlastní invenci. Hrubínovy evropské pohádky nenápadně vstupují do českého prostoru, jsou do něj roubovány, přejímají ozvuky českého venkovského života, času Hrubínova dětství (včetně sporadických zpřítomňujících motivů – Karkulka nikdy neviděla vlka a pokládá ho za psa, babičce nese malinovku apod.), nejsou však do něj vsazeny násilně nebo uměle. Prorůstají jím a stávají se tak jeho součástí.

Texty, jazykově a formálně vyspělé, nepostrádají smysl pro humor (tak neodmyslitelný třeba od knihy *Říkejte si pohádky*) ani poezii, přičemž básnivost a poetická podmanivost některých příběhů ve *Špalíčku* je zvýrazněna zařazením krátkých několikaverší, stejnou funkci plní rovněž veršované rámování *Tisíce a jedné noci*. Zároveň se Hrubín nevzdává srozumitelnosti a jednoduchosti sdělení, takže jeho prozaické pohádky jsou přístupné nejširšímu okruhu dětských vnímatelů.

Pohádkami z Tisíce a jedné noci a Špalíčkem pohádek se dovršuje pohádkářské dílo Františka Hrubína.⁵⁴³ Most přes propast roku 1948 a let blíže následujících je dokončen. Pomalu se uvolňují cesty pro novou českou pohádkářskou generaci.

540 Drastičnost lidových předloh pohádek asijské provenience (pochopitelně počítajících s dospělým adresátem) je začasť výrazně vyšší než drastičnost pro děti i nijak neupravovaných mnoha látek evropských.

541 K tomu viz. BRABEC, J. Cit. studie, s. 96–97.

542 Proto může Jiří Brabec ve zmiňované studii tvrdit, že Hrubín vypravuje vlastně „po-paměti“. Narazíme však také na vlivy literární – třeba bratří Grimmů (do českých výborů jejich pohádek, vydaných roku 1942, ostatně Hrubín překládal verše) nebo Boženy Němcové.

543 Aby byl výčet úplnější, je záhodno připomenout alespoň ještě Hrubínovy překlady cizích pohádek (předně Hauffa, Puškina a Perraulta) a rovněž dvojici jeho divadelních her pro děti – *Sněhurku, zvířátka a sedm mužičků* (Praha: J. R. Vilímek, 1948) a *Šípkovou Růženku* (s L. Burešovou, Praha: Dilia, 1951). Význam pohádky pro Františka Hrubína a jeho tvorbu – i jeho náhled na tento žánr jako na schopný nově oslovit nejen dětského vnímatele – svým způsobem dokumentuje rovněž jedno z posledních básnickových děl, drama určené dospělým *Kráska a zvíře* (známé i z pozdější filmové verze), poprvé hrané v roce autorovy smrti v přírodním divadle v Českém Krumlově.